

reuerenda: quantumq; est in ipsis, qui consentur his nominibus, tantum esse par est in eorum appellationibus dignitatis. Ad ueram iudicij formam, & in illa estis reprehensionis parte, quod in usu sermonis uestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro uino, Cererem pro pane, Mineruam pro stamine, pro obscenis libidinis Venerem. Quæ est enim ratio, ut cum suis ceteri appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum? & ea fiat numinibus contumelia, quæ nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat, atq; inuertat in friuolas? Sed oratio sordida est, uerbis fuerit polluta si talibus. Verecundia laude condigna, erubescitis panem & uinum nominare, & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

ARNOBII DISPUTATIO
num aduersus Gentes Liber VI.

NVNC quoniam summatim ostendimus, quam impias de dijs uestris opinionum constitueritis infamias, sequitur ut de templis, de simulachris etiã, sacrificijsq; dicamus: deq; alia serie, quæ his rebus annexa est, & uicina copulatione coniuncta. in hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affigere: quod neq; ædes sacras uenerationis ad officia construamus, non deorum alicuius simulachrum constituamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non caesorum sanguinem animanti uiridemus, non thura, neque fruges falsas, non denique ui

num liquens paterarum effusionibus inferamus: quæ qui dem nos cessamus non ideo uel ex adificare, uel facere tanquam impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquem sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum: sed quod deos arbitramur, & credimus (si modo dii certi sunt, & nominis huius eminentia præditi) honorum hæc genera aut risui habere, si rideant, aut indignè perpeti, si motibus exasperentur irarum. Vt enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudicijque simus cuius, existimamus nos eos (si modo dii certi sunt, ut eadem rursus sociatèq; dicantur) cunctarum esse debere perfectarumq; uirtutum, sapientes, iustos, graues (si modo nulla est culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) intestinis pollentes bonis, nec extraneis administrandis indigere: quod illis integritas inoffensa beatitudinis compleatur: ab affectibus cunctis, & cunctis perturbationibus liberos: non ira efferuere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere uoluptatem, non terere portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non uotorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos, corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non cædibus interesse bellorum, non urbium stragibus, non aduersa his uelle, non illorum commoditatibus suffragari: sed quod magnarum est mentium pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanae est contrarijs egere, eosque

quos

quos tangat affectio, pati dolorē, diminui sapientium scita & pronūciata definiunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis astricti sint, qui sint illis perturbationibus mancipati. Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari deos habere contemptui? quos nisi sunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse cœlitum applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adramus, non mactamus hostias, non thura ac uina libamus. Et quid amplius possumus uel honoris eis attribuerē, uel dignitatis, quā quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput, ac dominum, summumq; ipsum regem, cui debent diuina nobiscum quod esse se sentiunt, & uitali in substantia contineri? Nunquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus? Nunquid ei hostias cœdimus? Nunquid alias res damus, quas libare, profundere non est rationis expensæ, sed tracti per consuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint usui datoribus dijs dare, & honorem istum, non contumeliam ducere. Templa igitur quærimus in deorum quos usus? aut in rei cuius necessitatem, aut dicitis esse constructa, aut esse rursus ædificanda censetis? Hyemalia sentiunt frigora, aut solibus torrentur æstiuis, pluuiialibus nimbis perfluunt, uentorum eos aut turbines uexant, incursionem pati periclitantur hostilem, ferarum aut rabidos appetitus: ut merito illos conueniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari? Templa enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid imma-

ne, atq; amplum: si deorum potentiam metiaris, successus quidem parui, atq; (ut uerius eloquar) genus angustissimum cauernarum paupertini cordis excogitatione sustentum. Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Aegyptius, aut Merops tibi fuisse monstrabitur: ut tradit in admirandis Varro, Iouis progenies Aeacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideant aureis, splendent hic gemme, & sydercos euomant uariata interstitione fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex face ultima uilioris materiae concreta. Neque enim, si uos ea pretijs carioribus penditis, delectari credendum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se sepiant, & eorum obiectionibus coerceantur inclusi. Templum (inquit) hoc Martis est, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. Ista non prima et maxima contumelia est, habitationibus deos habere diffrictos: tuguriola his dare, conclauia, & cellulas fabricari, & eis existimari necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, pavidis, atque exiguis muribus: Sed non (inquit) iccirco attribuimus dijs templa, tanquam humidos ab his imbres, uentos, pluias arceamus, aut soles: sed ut eos possumus coram & comminus contueri, affari de proximo, & cū presentibus quodammodo uenerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proxime admoventur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi, atque immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum

omnino (si modo nominis huius ui pollet) ex quacūq; mē-
 di parte, quod quisq; fuerit locutus, tanquā si sit præsens,
 audire debere: immo quod quisq; conceperit sub obscuris
 & tacitis sensibus cognitione anti-icipata præsumere: atq;
 ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omni-
 no cernentibus statim sunt & ubiq; præsentes, ita quoq;
 conuenit audientiam numinum nulli esse clausam linguæ
 semperq; esse præsentem: quamuis ad eam uoces regionia-
 bus ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium deo-
 rum, complere omnia ui sua, non partiliter uspiam, sed
 ubiq; esse totos: non adesse, non abesse, non cœnatum ad
 Aethiopas pergere, & post dies bisseos priuatum ad do-
 micilium redire. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes
 opis, & erit in dubio audiamur ab dijs, necne: si quando
 res sacras cœremoniarum conficitis debitis. Constitua mus
 enim noscendæ rei causa, templum numinis alicuius esse
 apud Canarias insulas, eiusdem apud ultimam Thylem:
 eiusdem apud Seras esse, apud furuos Garamantas, & si
 qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, montes, syluæ, &
 quadrini determinant cardines. Si omnes uno in tempo-
 re rebus diuinis factis, quod sua quosque necessitas cogi-
 tare cōpellit poscant de numine, referendi beneficij quæ-
 nam omnibus spes erit, si non undiq; ad se missam uocem
 deus exaudiet, & erit ulla longinquitas, quò penetrare
 non possit auxilium poscentis oratio: aut enim nullis erit
 in partibus præsens, si uspiam poterit aliquando non esse,
 aut aderit unis tantum, quoniam præbere communi-
 ter suum non potest atq; indiscretus auditum. At ita per-
 ficitur, ut aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus
 re

re aliqua ad audiendas uoces non quierit aduolare: aut exauditi tantummodo uni abeant soli, nihil egerint cateri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus elata fastigijs, auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atq; ossa, & functorum esse corporum sepulturas? Nonne patet, & promptum est, aut pro dijs immortalibus mortuos uos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiâ Antiochus nono, Athenis in Mineruio memorat Cecropem esse mandatum terræ: in templo rursus eiusdem, quod in arce Larissæ est, cõditus scribitur atq; indicatur Acrisius, Erichthonius Poliadis in fano, Dairas et Immarnachus fratres, in Eleusinis consepito, quod ciuitati subiectum est. Quid Celei uirgines? non in Cereris Eleusina humate habere perhibetur officia? nõ in Diana delubro, quod in Apollinis constitutum est Delij, Hyperocha, Laodiceq; quas aduectas illuc esse finibus ex hyperboræis indicatur. in Didymæo Milesto Cleochum dicit habuisse supra Leandrus. funeris Leucophrynæ monumentum in fano apud Magnesium Dianæ esse, Myndius profitetur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum uisitur, Telmessum esse conditum uatem, non scriptis constantibus indicatur Agesarchi? Ptolemæus Philopator quem edidit primo, Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni profapia in Veneris templo situm esse literarum auctoritate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quique in fanis toto sunt in orbe describere: nec exactam desiderat

derat curam, quam poenam constituerit Aegyptus in eum qui publicasset, quibus Apis iaceret absconditus: po-
 lyandria illa Varronis quibus templis cōtegantur, quas-
 que in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid e-
 go hæc parua? regnatoris in populi Capitolio quis est
 hominum qui ignoret Toli esse sepulchrum Vulcenta-
 ni? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum sedi-
 bus caput hominis euolutum non ante plurimum tempo-
 ris, aut solum sine partibus cæteris (hoc enim quidam fe-
 runt) aut cum membris omnibus humationis officia for-
 titum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis aucto-
 rum, Sannonicus, Granius, Valerianus uobis, & Fabi-
 us indicabunt: cuius Toli fuerit filius, gentis & natio-
 nis cuius, ut à germani seruulo uita fuerit spoliatus & lu-
 mine: quid de suis commeruerit ciuibus, ut ei sit abnega-
 ta telluris patriæ sepultura. Condiscetis etiam (quam-
 uis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite resecto
 factum, uel in parte qua curiosa fuerit obscuritate con-
 clusum: ut immobilis uidelicet atq; fixa obsignati ominis
 perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, & ue-
 tustatis obliteratione coelari, compositio nominis iecit in
 medium, & cum suis causis per data sibi tēpora inextin-
 guibili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas
 maxima, & numinum cunctorum cultrix, cum uocabu-
 lum templo daret, ex Toli capite capitolium quàm ex no-
 mine Iouio nuncupare. Satis igitur (ut opinor) ostendi-
 mus templa dijs immortalibus aut inaniter esse constru-
 cta, aut contra decus, & potentiam creditam contume-
 liosis opinationibus fabricata. Sequitur ut de signis ali-
 quid,

quid, simulachrisq; dicamusq; : quæ multa arte componi-
tis, & religiosa obseruatione curatis: qua in parte si fides
est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationi-
bus possumus, utrumne istud seriò & cum proposito faci-
ciatis graui, an ridendo res ipsas puerili hallucinatione lu-
datis. Si enim certum est apud nos deos esse, quos remin-
atque in summis caeli regionibus degere, quæ causa, quæ
ratio est, ut simulachra ista fingantur à uobis, cum habe-
tis res certas, quibus preces positis effundere, & auxili-
um rebus in exigentibus postulare? Sin autem non credi-
tis, aut (ut mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ra-
tio quenam est dubiorum fingere atq; insituere simula-
chra? & quod esse non credas uentosa imitatione forma-
re? An nunquid dicitis fortè præsentiam uobis quandam
his numinum subexhiberi simulachris, & quia deos ui-
dere non datum est, eos ita coli, & munia officiosa præ-
stari? Hoc qui dicit, & asserit, deos esse non credit: nec ha-
bere conuincitur suis religionibus fidem, cui opus est ui-
dere, quod teneat: ne inane fortè sit, quod obscurū non ui-
detur. Deos (inquitis) per simulachra ueneramur. Quid
ergo, si hæc nō sint, coli se dii nesciunt, nec impertiri à uo-
bis ullum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo
quosdam, & per quædam fidei commissa (ut dicitur) ue-
stras sumunt, atq; accipiunt cultiones: & antequā hi sen-
tiant, quibus illud debetur obsequium, simulachris litatis
prius, & uelut reliquiis quasdam aliena ad illos ex aucto-
ritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, con-
tumeliosius, durius, quàm deum alterum scire, & rei alte-
ri supplicare? opem sperare de numine, & nullius sensus

ad effigiem deprecari? Nónne illud est quæso, quod in uirgaribus prouerbijis dicitur, fabrū cadere cum ferias sullo nem? & cum hominis consilium quæras, ab asellis, et porculis, agendarum rerum sententias postulare? Et unde nouissime scitis an simulachra hæc omnia, quæ dijs immortalibus uicaria substitutione formatis, similitudinem referant, habeantq; diuinam? Potest enim fieri, ut barbatus in cælo sit, qui esse à uobis effingitur leui: potest ut senectute prouectior, cui puerilem commodatis ætatem: potest ut hic flavus sit, qui in ueritate habeat oculos castos, displosas ut gestitet nares, quem esse uos facitis, figuratisq; nascam. Neque enim rectum est dicere, aut appellare simulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse planum & certum, manifestis poterit à rebus agnosci. Nam cum omnes homines tererent esse solem indubitabili luminum contemplatione uideamus: os illi uos hominis, & mortalium corporum lineamenta donatis. Luna semper in motu est, & ter denas facies in restitutione accipit menstrua: uobis ducibus, & figuratoribus femina est, uultuq; est uro, quæ per habitus mille quotidiana instabilitate mutatur. Intelligimus omnes uentos aeris esse fluorem, pulsos, & mundanis rationibus concitatos: per uos hominum formæ sunt buccinarum animantes tortus intestinis & domesticis flatibus. Inter deos uidemus leones toruisima facie, mero oblitaminio, & nomine frugiferio nuncupari. Si simulachra hæc omnia superiorum sunt imagines numinum, ergo et in cælo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam & speciem simulachri huius similitudo directa est: & uidelicet

delicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore perso-
 na est, & facies sola, fremebundus hiatibus toruidis, di-
 rus, sanguineo de gutture malum dentibus suis compri-
 mens, atque ut olim fessi canes linguam ore de patulo pi-
 tuitate proijciens. quod si utique non est, ita ut omnes exi-
 stimamus non esse, quænam tanta audacia est formam ti-
 bi quam uolueris fingere, ac credere esse simulacrum dei,
 quem probare non possis ulla esse in parte nature? Ri-
 detis temporibus priscis Persas fluuios coluisse, memo-
 ralia ut indicant scripta, informem Arabas lapidem, aci-
 nacem Scythiæ nationes, ramum Progenes Thessios, li-
 gnum Carios pro Diana indolatum: Pessinuntios sili-
 cem pro deum matre: pro Marte Romanos hastam, Var-
 ronem ut indicant musæ: atque (ut Ethedius memorat) an-
 te usum disciplinamq; fictorum, puteum Samios pro Iu-
 none: & abstinetis a risu cum pro dijs immortalibus si-
 gillulis hominum, & formis supplicatis humanis. Quin-
 immo deos esse sigillaria ipsa censetis, nec præter hæc
 quicquam uim creditis habere diuinam. Quid dicitis o
 isti, ergone dij cælites habent aures, & tempora, cerui-
 ces, occipitiû, spinam, lumbos, latera, poplites, nates, suf-
 fragines, talos, membraq; alia cætera, quibus constructi
 nos sumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta
 sunt, & scripto uberiore prolata? Utinam liceret intro-
 spicere sensus uestros, recessusq; ipsos mētis, quibus uari-
 as uoluitis, atq; iniuis obscuris, mas cogitationes: reperire
 mus & uos ipsos eadē sentire, quæ nos: neq; alias gerere
 super numinû figuratione sentētias. Sed studijs facere qd
 peruicacib. possumus, quid intentatibus gladios, nouasq;

excogitantibus pœnas? Animantis asseritis malam scientissimi causam, & quod semel sine ratione fecistis, ne uideamini aliquando nescisse, defenditis: meliusq; putatis non uinci, quàm confesse cedere atq; annuere ueritati. Ex huiusmodi causis illud etiam uobis conuiuentibus consecutum est: ut In deorum corporibus lasciuiæ artificum luderent, darentiq; his formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Itaq; Hammon cum cornibus iam formatur et fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, custos ruris ut aliquis ramorum luxuriantium tonsor: cum petaso gnatus Maia, tanquàm uias aggredi prepararet, & solem, pulueremq; declinet: Liber membris cum mollibus, & liquoris sceminei dissolutissimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tanquam si illam dicas publicare, diuendere meritorij corporis formâ: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber sed dextera, & fabrili expeditione succinctus: cum plestro & fidibus Delius citharistæ gestus seruians, cantaturi et neniæ histrionis: cum fuscina rex maris, tanquam illi pugna sit gladiatorij obeunda certaminis: nequillum est reperire figmentum alicuius numinis, quod nõ habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce si aliquis, uobis nescientibus & ignaris, rex urbanus & callidus ex foribus suis solem tollat, & in Mercurij transferrat sedem: Mercurium rursus arripiat, atq; in solis faciat cõmigrare delubrum: (uterq; enim à uobis glaber, atq; ore compingitur leui) detq; huic radios, solis capiti petasunculum superponat: quibus modis interno scere poteritis utrumne sol iste sit, an ille Mercurius, cum habitus uobis deos, nõ oris soleat proprietatis indicare? Consimili rursus

sus translatione si nudo Ioui cornua detrahat, & Martis
 temporibus affigat, Martem armis spoliet, & his rursus
 circūcludat Hammonem: interstitio fieri quæ poterit sin-
 gularum, cum qui Iuppiter fuerat, idem possit existimari
 Mars esse, & qui Mauors fuerat, subintroire speciem Io-
 uis possit Hammonis? Vsq; adeo ludus est simulachra ista
 confingere, nomina illis tanquam propria dedicare, qui-
 bus si habitū detrahas, tollatur cognitio singularum: de-
 us pro deo credi, alter uideri pro altero, inmo pro utro-
 que uterq; possit existimari. Sed quid ego dijs datas falces
 & fuscinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cum
 simulachra quedam sciam certorum esse hominum for-
 mas, & infamiū linimenta meretricum? Quis est enim
 qui ignoret Athenienses illos hermas Alcibiadis ad cor-
 poris similitudinem fabricatos? Quis Praxitelem nescit,
 Posidippum si relegat, ad formam Gratinæ meretricis,
 quam infelix perditæ diligebat, os Veneris gnidiæ soler-
 tiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de-
 scorti uultu translaticium decus auctum est? Phryne illa
 Thespiaca (sicut illi referunt, qui negocia Thespiaca scri-
 ptitarunt) cum in acumine ipso esset pulchritudinis, ue-
 nustatis, & floris: exemplarium fuisse perhibetur cuncta-
 rum, quæ in opinione sunt Venerū: siue per urbes Grai-
 as, siue iste quò fluxit amor talium cupiditasq; signorum.
 Itaq; artifices omnes ipsi iisdem qui temporibus extite-
 runt, quibusq; primas dabat exprimendarum similitudi-
 num ueritas, omni cura studioq; certabant, filum capitis
 prostituti cythereia in simulachra traducere: ardebāt ar-
 tificum scita: alterq; alterum uincere contentiosa emula-

çione querebāt, nō Venus ut augustior fieret, sed ut Phry-
 ne pro Venerē staret. atq; ita perducta est res eō, ut pro
 dijs immortalibus sacra meretricibus fierent, & infelix
 religio signorum fabricationibus falleretur. Inter signifi-
 ces ille memoratus Phidias & primus, cum olympij for-
 mam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei
 digito Pantauches inscripsit pulcher: nomen autem fue-
 rat amati ab se pueri, atq; obscœna cupiditate dilecti: ne-
 que ullo metu est aut religione commotus, deum nomine
 prostibuli nuncupare: quinimmo exoletō Iouis numen si-
 mulachrūq; sacrare. Vsq; adeo ludus est, & puerilis af-
 fectio, sigillaria ista formare, adorare pro dijs ea, sanctita-
 tibus accumulare diuinis: cum ipsos uideamus atq; tifices
 in effingendis his ludere, & libidinum propriarum mo-
 numenta sancire. Quid est enim, si quæras, cur Phidias lu-
 dere ac lasciuire dubitaret, cum ante paululum temporis
 Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurum fuisse, lapides,
 atq; ossa infœmia, disparata, confusa, seq; horum omni-
 um congregatorem, atque uinctorem, habitus eis per se
 datos in membrorum similitudine fabricata? & quod in-
 ter omnia primum est, sui esse beneficium muneris, quod
 natus per se esset, atq; in rebus adoraretur humanis? Li-
 bet in hoc loco, tanquam si omnes adsint terrarum ex or-
 be nationes, unam facere concionem, atque in aures hæc
 omnium cōmaniter audienda depromere. Quidnam est
 istud homines, quod ipsi uos ultro in tam promptis ac
 perspicuis rebus uoluntaria fallitis & circumscribitis
 excitatē? Discutite aliquando caliginem, regressiq; ad lu-
 men mentis, inluemini propius, & uidete istud, quod a-
 gitur,

gitur, quale sit: si modo retinetis ius uestrum, atq; in finibus his date rationis, consilijq; uersamini. Simulacra ista, quae uos terrent, quaeq; templis in omnibus prostrati atq; humiles adoratis, ossa, lapides, ara sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut comixtum glutinum gypso: ex ornatum fortasse meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex indici animalis dentate, ex cacabulis, ollulis, ex cadelabris, & lucernis, aut ex alijs obscenioribus uasculis congesta, conflata in has species ducta sunt, atq; in formas quas cernitis exierunt: formacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grosfis rasa, descobinata limis, ferris, surficibus, aculeis, acieis, secta, dolata, effossa, terebrarum excauata uertigine, runinarum leuigata deplanis. Ita isti non error est: non (ut proprie dicatur) amentia: deum credere, quem tute ipse formaris, supplicare tremebundum fabricata abs te rei: & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorum arte, pronum in faciem ruere, opem rogare suppliciter, aduersusq; in rebus, atq; in temporibus asperis propitij numinis fauores accurrere. Ecce si aliquis ponat in medio es rude, atq; in opera nulla coniectum, argenti massis indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atq; ossa, resq; alias ceteras, quibus signa consuecta sunt & numinum simulacra consistare: imò si aliquis ponat in medio collisorum deorum uultus, conflata atq; imminuta simulacra: iube atq; uos idem frustis hostias & fragminibus cadere, informibus massis sacra et munia impertire diuina: audire à uobis exposcimus, facturine istud sitis, an contra quam imperabitur recusaturi: fortasse dicetis, qua causa? quia ne-

mo est in in rebus humanis tam stolide cæcus, qui argen-
 tum, æs, aurum, gypsum, ebur, argyllam, deorum in nume-
 rum referat, ipsaq; per se dicat uim habere atq; obtinere
 diuinam. Quenam est ergo ratio, ut si omnia hæc corpo-
 ra intacta atq; infecta permanserint, careant ui numinis,
 atq; auctoritate cœlesti? ea formas si accipiant hominum,
 si auriculas, nasos, buccas, labra, oculos, cilia, cōtinuo dif-
 fiant, & in ordinem cœlitum referantur, & censum? No-
 uitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adiectione
 ipsa cogamini aliquid eis credere diuinitatis maiestatisq;
 collatum? in aurum, æs mutata ut testula uilitatem in ar-
 genteam cogat degenerare materiã: quæ insensibilia suc-
 runt paulo ante, faciat, ut sint uiua, & spiritali agitatione
 moueantur? si quas foris habuere naturas, eas omnes reti-
 neant simulachrorum in corporibus constituta stupiditas
 quæ tanta est? (detrecto enim dicere cæcitatem) rerũ exi-
 stimare naturas formarum qualitate mutari, & accipere
 numen ex habitu, quod in primigenio corpore iners suc-
 rit & brutum, & sensus mobilitate priuatum. Itaq; im-
 memores & obliiti simulachrorum substantiæ atq; origi-
 nis, quæ sit, rationales homines animal, & sapientiæ mu-
 nere consiliijq; donatum coctilibus testis succumbitis, æris
 laminas adoratis, elephatorum à dentibus secundas po-
 scitis ualetudines, magistratus, imperia, potestates, uictori-
 as, acquisitionis lucra, messes opimas, feracissimasq; uin-
 demias: & cum pateat, luceat, rebus fieri uerba cum bru-
 tis, exaudiri uos remini, ipsiq; uos ultro credulitatis ua-
 cue circūscriptione traducitis? O utinam liceret in simu-
 lachri alicuius medias introire pendigines: immo utinã
 liceret

liceret olympiacos illos, & capitulinos ioues deducere in
 membra resolutos, omnesq; illas partes, quibus summa cō
 cluditur corporum, discretas ac singulas contueri. Iamdu
 dum istos uideretis deos, quos exterior leuitas lenocinio
 fulgoris angustat, laminarum flatulium esse crates, parti
 cularum coagmenta deformium, à ruinarum casibus, &
 dissolutionis metu subsudibus, & catenis, uncis, atque an
 julis retentari. Interq; omnes sinus, commissurarumq; iun
 cturas plumbum ire suffusum, & salutare moras signo
 rum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, iam
 dudum solas sine occupitijs facies, manus sine brachijs se
 miplenas, uentres cum lateribus dimidiatos, plantarum
 imperfecta uestigia, & quod maxime risum ferat, parte li
 gneos ex una, at ex altera saxeos inaquabili corporum
 constructione contractos: quæ si utique perspicui obscuri
 tatis arte non quirent, uel ipsa uos saltem quæ in medio si
 ta sunt, docere, atque monere debuerunt, agere uos nihil,
 et circa res cassas officiorū impendere uanitates. Ita enim
 non uidetis spirantia hæc signa quorum plantas, & ge
 nua contingitis, & contrectatis orantes: modo casibus stil
 licidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, ut nido
 ribus, atque sumo suffita ac decolorata nigrescant, quem
 admodum sæcli longioris incuria perdant situs, specie, &
 rubigine conuulnerentur exesa? Ita, inquam, non uidetis
 sub istorum simulacrorum cauis stelliones, sorices, mu
 res, blattasq; lucifugas nidamenta ponere, atque habita
 re? spurcitas huc omnes, atque alia usibus accommoda
 ta conducere, semirosi duritias panis, ossa in spem tracta,
 pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in mollitie mi
 serorum

ferorum fomenta pullorum? non in ore aliquando simula-
 lachri ab araneis ordari recta, atque insidiosos casses, qui-
 bus uolatus innectere stridularum possint, impudentiumque
 muscarum? Non hirundines denique intra ipsos aedium cir-
 cumuolantes tholos, iacularier stercoris plenas, & modo
 ipsos uultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculo-
 los, nasos, aliasque omnes partes, in quascumque se detulerit
 deonerati proluuies podicis? Erubescite ergo uel sero, at
 que ab animantibus mutis uias, rationes accipite: do eantque
 uos eadem nihil numinis inesse simulacris: in qua obscena
 facere neque metuunt, neque uitant, leges suas sequentia, et in-
 stincta ueritate naturae. Sed erras (inquit) & laberis, nam
 neque nos aera, neque auri argenti que materias, neque alias qui-
 bus signa consunt, eas esse per se deos, & religiosa decer-
 nimus numina: sed eos in his colimus, eosque ueneramus,
 quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabita-
 re simulachris. Non improba, neque aspernabilis ratio, qua
 possit quiuis tardus, nec non & prudentissimus credere,
 deos relictis sedibus proprijs (id est caelo) non recusare,
 nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedi-
 cationis impulsos simulachrorum coalescere iunctioni. In
 gypso ergo mansit, atque in testulis dii uestri? quinimmo
 testularum & gypsi, mentes, spiritus, atque animae dii sunt?
 atque ut fieri augustiores uilissimae res possint, concludi se
 patiuntur, & in sedis obscurae coercitione latitare? Ergo
 illud à uobis parte in hac primum desideramus & postu-
 lamus audire, inuitine hoc faciunt, id est iure dedicationis
 attracti simulachrorum ineunt mansiones? an prona, &
 faciles, neque ullis necessitatibus irrogati: si inuiti hoc faci-
 ciunt,

ciunt, & qui fieri potest, ut in aliquam necessitatē immi-
 nuta maiestate cogantur uoluntariæ obsecutionis assen-
 su? Et quid in testulis dii petunt, ut eas sedibus sydereis an-
 teponant? uincti omnes, & propemodum colligati, nobili-
 tent testulas, & cætera quibus signa consiūt? Quid ergo
 in materijs talibus semper ne dii mansitant, neque abeunt
 aspiciam, etiam si res postulauerit maxima? An habent itus
 liberos, cum libuerit abire quocūq;, & ab suis sedibus, si-
 mulachrisq; dī cedere? Si permanendi necessitatē patiun-
 tur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, q̄ si
 eos in basibus ita unci retinet, es plumbeæ uinctiones? sed
 concedamus ut cælo, & sydereis sedibus anteponant, di-
 uinitatis suæ perdidertunt potestatem. Siu autē cum uolus-
 rint, euolant, & absolutum ius habent, inania relinquere
 simulachra: ergo aliquo tempore desinent esse dii signa,
 & in dubio stabit, quando sacra debeant reddi: quādo his
 conueniat, atq; oporteat abstinere. Sæpenumero uidemus
 ab artificib. hæc signa modo paruula fieri, & palmarem
 in minutiem contrahi, modo in immensum tolli, & admi-
 rabilem in amplitudinem subleuari. Ratione hac ergo se-
 quitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis paruulis con-
 trahere se deos, & alieni ad corporis similitudinem coar-
 ctari: aut uero in uastis porrigere se longius, atq; in maxi-
 mitate producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus si-
 gnis deum sedere dicendum est, & in stantibus stare, in
 procurrentibus currere, iacularier in iacentibus tela, ad
 illorum formare, atq; aptare se uultus: & ad reliquos hæ-
 bitus figurati corporis similitudinē commodare. In simu-
 lachris dii habitant. singuline in singulis: toti, an partili-
 ter,

ter, atque in membra diuisi: Nam neque unus deus in eodem pluribus potis est uno tempore inesse simulacbris, neque rursus in partes sectione interueniente diuisus. Constituimus enim decem millia simulachrorum toto esse in orbe Vulcani: nunquid esse (ut dixi) decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? non opinor. qua causa? quia quae sunt priuata, singulariaque natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suae integritate seruata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas dii habent, opinatio ut uestra declarat. neque enim manus à capite separata, aut pes diuisus à corpore, summam possunt præstare totius: aut dicendum est portiones idem posse quod totum, cum consistere nequeat nisi fuerit partium congregatio ne conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicitur, perit omnis ratio atque integritas ueritati, si hoc fuerit sumptum, posse unum in omnibus uno tempore permanere: aut deorum est unusquisque dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, ut & ipse sit, & alter, non aliquo discrimine separatus, sed ipse idem, & alius. Quod quoniam am recusat, & respuit, aspernaturque natura: aut innumeros dicendum est, confitendumque esse Vulcanos, si in cunctis uolumus eum degere, atque inesse simulacbris: aut erit in nullo, quia esse diuisus natura prohibetur in plurimis. Et tamen ô isti, si apertum uobis & liquidum est, in signorum uisceribus deos uiuere, atque habitare caelites, cur eos sub ualidissimis clauibus, ingentibusque claustris, sub repagulis, pessulis, aliisque huiusmodi rebus custoditis, conseruatis, atque habetis inclusos, ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro editus mille protegitis, atque

que excubitoribus mille? Cur canes in capitolijs pascitis? cur anseribus uictum, alimoniamq; præbetis? Quinimo si fident deos istic esse, nec ab signis uspiam, simulachrisq; dis edere: permittite illis curam sui, referata sint semper, atque aperta delubra: ac siquid à quopiam temeraria fuerit fraude subreptum, uim numinis monstrent, & sub ipso furti atque operis nomine sacrilegos pœnis conuenientibus figant. Indigna enim res est, & potentiam destruens, auctoritatemq; summorum, custodiam numinum canum sollicitudinibus credere: & cum aliquam queris prohibendis formidinem furibus non ab ipsis petere, sed in anserum ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cyzicenum ferunt decem cubitorum Iouem ex delubro aureum sustulisse, & ex ære bracteolis substituisse fucatum. Si in simulachris præsto sunt atque habitant dii suis, quibus negocijs Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quo minus priuatas persequeretur iniurijs, & superpositum se sibi uiliore in materia uindicaret? Dionysius ille (sed iunior) cum uelamine aureo spoliaret Iouem, & pro illo laneum subderet: iocularibus etiam facetijs ludens, cum esse illud in rigoribus algidum, hoc uaporeum, onerosum illud in aestatibus diceret, hoc rursus sub ardoribus stabile: ubinam fuerat rex poli, ut præsentem se esse formidine aliqua comprobaret, & urbanum scurrulam cruciatibus reuocaret ad seria? Nam quid Aesculapij grauitatem ab eo esse commemorem risam? quem cum barba spoliaret amplissima, boni ponderis, et philosophicæ densitatis, facinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum patre leui & glabro, simillimoq; impuberi, ita
barbatum

barbatum filium fingi, ut anticipiti relinquatur uter eo-
 rum pater sit, uter filius, immo an sit generis & cognati-
 onis unius? Quæ cum omnia fierent, & cum sacrilegis
 prædo irrisionibus loqueretur, si suberat numen in statua
 nomini eius maiestatiq; sacrata: cur oris contumeliam le-
 uigati, & dehonestati uultus non iusta & merita perse-
 cutus est ultione, demonstrauitq; hoc factò & se esse præ-
 sentem, & custodia pertinaci suas sedes simulachraq; tu-
 tari: Nisi fortè negligere deos dicitis hæc damna, nec pu-
 tare esse idoneam causam, propter quam se exerant, &
 nocentibus poenam uoluntæ religionis infligant. Ergo si
 hæc ita sunt, nec simulachra ipsa habere desiderant, quæ
 conuelli & dirigi perpetiuntur impune: immo è contra-
 rio perdocent aspernari se illa, in quibus spretos ultione
 in aliqua significare non curant. Philostephanus in Cy-
 priacis auctor est, Pygmalionem regem Cypri simula-
 chrum Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios & religio-
 nis habebatur antiquæ, adamasse ut sceminam, mente ani-
 ma, lumine rationis iudicijq; cæcatis: solitumq; demen-
 tem, tanquam si uxoria res esset, subleuato in lectulum nu-
 mine copularier amplexibus atque ore, resq; alias age-
 re libidinis uacue imaginatione frustrabiles. Consimilita-
 tione Posidippus in eo libro, quem scriptum super Gnido
 indicat, superq; rebus eius, adulescentem haud ignobilem
 memorat, sed uocabulum eius obscurat, correptum amo-
 ribus Veneris, propter quam Gnidus in nomine est, ama-
 torias & ipsum miscuisse lasciuias, cum eiusdem numinis
 signo genitalibus sussum toris, & uoluptatum consequen-
 tium finibus: ut similiter rursum interrogem, si in ære, at-
 que

que in materijs ceteris, quibus signa formata sunt, supero-
rum potentia delitefcunt: ubinam gentium fuerant una at-
que altera Veneres, ut impudicam petulantiam iuuenum
propulsarent ab se longe, & contactus impios ruciabi-
li coercionem punirent? Aut, quoniam mites, & ingenijs
tranquillioribus deæ sunt, quantum fuerat miseris furia-
lia ut restingerent, gaudia, mentemq; insanam recreatis
reducerent sensibus? Nisi forte (ut uos fertis) libidinis &
uoluptatum deæ contumelias istas habuere gratissimas:
nec ultione facinus existimauere condignū, quod suas quo-
que mulceret mentes, & quod ab se subdū humanis cupidi-
tatis scirent. Sed si deæ Veneres ingenijs placidioribus
prædita, gerendum esse morem infortunijs iudicauere ce-
corū, cum capitoliū toties edax ignis absumeret, Iouemq;
ipsum capitoliū cum uxore corripuisset ac filia, ubinam
fulminator tempore illo fuit, ut sceleratū illud arceret in-
cendium, & à pestifero casu res suas ac semet, & cunctam
familiam uindicaret? Vbi Iuno regina cum inelytū eius fi-
num sacerdotemq; Chrysidem, eadem uis flammæ arguit
in ciuitate deleret? Vbi Serapis Aegyptius, cum consimili
casu iacuit solutus in cinerem, cum mysterijs omnibus, at-
que Iside: Vbi Liber Eleutherius cum Athenis? ubi Diana
cum Epheso? Vbi Dodoneus Iuppiter cum Dodone? ubi
deniq; Apollo diuinus cum à piratis, maritimisq; prædo-
nibus, & spoliatus ita est, et incensus, ut ex tot auri ponde-
ribus quæ infinita congesserāt secula, nec unū quidem ha-
buerit scrypulū quod hirundinibus hospitis (Varro ut dicit
in Menippis) ostenderet? Infiniti operis res esset in to-
to orbe describere, quæ sint sana conuulsa terræ motibus,

& tem-

& tempestatibus: quæ incensa ab hostibus, quæ ab regi-
 bus & tyrannis, quæ antistites, & sacerdotes, & ipsi su-
 spitione auersa nudauerint: quæ ad ultimum fures, & ob-
 serata pudentes tenebrarum obscuritate canacheni, quæ
 tuta utiq; permanerent, & nullis obnoxia fortuitis, si ad-
 essent dij præfides, aut haberent aliquas templorū (quem
 admodum dicitur) curas. Nunc uero, quia cassa sunt, &
 nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius suum,
 & perinde cunctis obiecta sunt casibus, quàm sunt om-
 nia cetera motu interiore priuata. In parte hac eadem il-
 lud etiam dicere simulachrorum assertores solent, non in-
 gnorasse antiquos nihil habere numinis signa, neque ul-
 lum omnino inesse his sensum: sed propter indomitum at-
 que imperitum uulgus, quæ pars in populis atque in ciui-
 tatibus maxima est, salutariter ea consilioq; formasse: ut
 uelut quadam specie obiecta his numinum abijcerent a-
 speritatem metu: arbitratiq; presentibus sese sub dijs age-
 re, facta impia deponerent, & ad humana officia morum
 immutatione transirent. Nec propter aliam causam uene-
 rabiles formas auro eis argentoq; quæsitas, nisi ut adesse
 uis quædam ipsis in fulgoribus crederetur, quæ non ocu-
 lorum tantum perstringeret sensum, uerum etiam mentes
 ipsas angustissimæ lucis radiationibus territaret. Quod
 ratione in aliqua uideretur forsitan dici, si post condita
 deorum templa, atque instituta simulachra nullus esset in
 mundo malus, nulla omnino nequitia, iustitia, pax, fides
 mortalium pectora possideret: neque quisquam in terris
 nocens, neque innocens diceretur, scelerosa opera nescien-
 tibus cunctis. Nunc uero cum contra malis omnia plena
 sint

sint, innocentiae penè interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum noua noxiorum improbitate pariantur: dicere quì conuenit ad incutiendas formidines uulgo deorum instituta simulachra: cum praeter innumeratas criminum & facinorum formas, ipsa etiam uideamus templa sacrilegis uiolationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipsosq; illos deos, quos ad metus faciendos uetus finxit & consecrauit antiquitas, uadere in antra praedonum, cum ipsis suis aureis metuendisq; fulgoribus? Quid enim, si uerum, & sine ulla gratificatione perspicias, signa ista quae dicunt, haberi in se magnum, ut merito sperarit atque existimari antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominum uitia, & mores, & maleficia temperari: Falx messoria scilicet, quae est attributa Saturno, metum fuerat iniectura mortalibus, uitam uellent ut pacificam degere, ac maliciosas abijcere uoluntates: fronte Ianus ancipiti, aut detata illa, qui insignitus est, clauis: riciniatus Iuppiter atque barbatus, dextera somitem sustinens perdolitum in fulminis morem: Iunonius ille caestus, aut militari sub gralea puellula delitescens: deum mater cum tympano, cum tibijs, & cum psalterijs muse. Mercurius pinnatus, Argiphontes: Aesculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens pоторius cantharus: Mulciber fabrilis cum habitu: aut fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: semitectis semoribus Diana: aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie: aut genitalibus proprijs inferior Priapus. O species formidinum dirae, metuendiq; ter-

Z rores;

rores, propter quos genus hominum torpedine in perpe-
 tua affigeretur, nihil moliretur, attonitum, ab omniq; se-
 ctu sceleroso flagitiosoq; frenaret. Falciculæ, clauæ, ca-
 liandria, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibie, psal-
 teria, mamme promptæ, atque ingentes cantharuli, for-
 cipes, cornuaq; pomifera, nuda corpora foeminarum, &
 ueretrorum magnitudines publicatæ. Nonne satius fue-
 rat saltitare, cantare, quàm sub titulo grauitatis, & seue-
 ritatis obtentu, tam frigida, tamq; inepta narrare simu-
 lachra, ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocen-
 tium formata impiorumq; formidines? Vsq; adeo ne mor-
 tales seculi illius ac temporis corde fuerant uacui, ratio-
 nis sensusq; nullius, ut ab actionibus improbis tanquã par-
 uuli pusiones personarum monstruosissima toruitate ani-
 mos etiam constringerentur & manus? Et unde est in con-
 trarium res uersa, ut cum tam multa in ciuitatibus tem-
 pla sint plena omnium simulachris deorum, tot legibus et
 generibus suppliciorum tantis iri obuiam nequeat mul-
 titudini noxiorum: neque ullis remedijs audacia possit ab-
 scidi: tantoq; se magis maleficia congeminata multipli-
 cent, quanto legibus iudicijsq; contenditur imminuere si-
 lla crudelia, & poenarum coercitione sedare? Quod si
 metus aliquos infligerent simulachra mortalibus, legum
 latio cessaret, nec tam diuersæ cruces facinorosorum con-
 stituerentur audaciæ. Nunc uero quia constitit, compro-
 batumq; est re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab
 signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones:
 à quibus esset formido certissima etiam affixa, constitu-
 taq; damnatio: quibus debent & ipsa simulachra, quod
 incolumbia

incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius concessio-
ne munita. Sed quoniam satis (ut res tulit) quàm inaniter
fiant simulachra monstratum est: de sacrificijs deinceps,
de cœdibus, atq; immolationibus hostiarum, de mero, de
thure, deq; alijs omnibus, quæ in parte ista consunt, po-
scit ordo quâ paucis, et sine ullis circumlocutionibus dice-
re. In hac enim consuestis parte inuidias nobis tumultuo-
sissimas concitare, appellare nos Atheos: & quod mini-
mum tribuamus dijs, pœnas etiam capitis beluarum cru-
delitatibus irrogare. Quod quidem non nos fâtemur non
contemptu facere, atq; aspernatione diuina, sed quod exi-
stimemus huius potentias nominis nihil tale deposcere, ne
que rerum huiusmodi cupiditatibus attingeri.

ARNOBII DISP V=
tationum aduersus Gentes
Liber septimus.

VID ergo (dixerit quispiam) sacrificia cœ-
setis nulla esse omnino facienda? Ut uobis
non nostra, sed Varronis uestri sententiâ
respondeamus, nulla. Quid ita? quia (in-
quit) dii ueri neque desiderant ea, neque deposcunt: ex æ-
re autem facti, testa, gypso, uel marmore multo minus hæc
curant. Carent enim sensu, neq; ulla contrahitur, si ea non
feceris culpa: neque ulla, si feceris, gratia. Sententiâ reperi-
ri nulla potest integrior, & quam quiuis possit, quamuis
ille sit sæuus, & difficillimus, occupare. Quis est enim pe-
ctoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sen-
sum hostias cedat & uictimas, aut eis existimet dandas,